

LITTERATURNYT

Sigurd Jensen: Fra Patriarkalisme til Pengeøkonomi. (Gyldendal. 1950. 191 s.).

Med afhandlingen »Fra Patriarkalisme til Pengeøkonomi« har arkivar i Rigsarkivet Sigurd Jensen opnået doktorgraden ved Københavns Universitet. Af en disputats at være er bogen yderst behagelig at læse; det vanskeligste er næsten titlen; men den må ikke afskrække; med jævne ord er bogens hovedemne en skildring af overgangen fra fæste til selveje i slutningen af det 18. og første halvdel af det 19. århundrede, hvortil der er knyttet en omtale af den kontante betalingsmåde af skatter og tiende samt en kortfattet behandling af bøndernes forhold til købmændene.

Sigurd Jensen gør på udmærket måde, men på grundlag af et ret begrænset stof, rede for, hvorledes selvejkøbene begynder i Jylland omkring 1757, og hvorledes de tager til i perioden ca. 1792—ca. 1810, da staten fremmer processen, dels ved lån fra Kreditkassen, dels ved lån gennem Enkekassen, og for, hvordan bevægelsen hemmes under landbrugskrisen og igen kommer så småt i gang i 1830- og 1840'erne.

Læsningen er interessant, bogen er velskrevet, men den fremkalder talrige spørgsmål til forfatteren; det er et vidnesbyrd om, at bogen fængsler læseren; han må uvilkaarligt arbejde med, og ofte beklager han, at forfatteren for hurtigt forlader et tema for at gå videre. Et enkelt spørgsmål trænger sig så stærkt på ved læsningen, at man alvorligt savner forfatterens klarlæggelse af det: hvad er *patriarkalisme*? Når man vil skildre udviklingen fra »et patriarkalsk Gods-ejer-Fæste¹⁾» forhold til et pengebestemt Kreditor-Debitor forhold« (s. 11), vil man gerne have en lidt nærmere karakteristik af udgangspunktet. Hertil vil forfatteren måske indvende, at det ville kræve en hel bog at gøre rede for det; det er muligt, men det forekommer mig alligevel, at det havde været nyttigt med et indledende kapitel, der karakteriserede det patriarkalske forhold. Der-ved kunne man få lejlighed til at fastslå, hvor afgørende naturalydelse var for dette system, hvilke offentlige beføjelser godsejerne udøvede, i hvilket omfang patriarkalske former gjorde sig gældende i statsadministrationen og fremfor alt, hvor stor en rolle godsejer-fæster forholdet spillede i rigets forskellige dele; man ville sandsynligvis komme til det resultat, at forholdet var mindst udpræget i Jylland, og man ville dermed få en af forklaringerne på, at fæste-afløsningen begynder i Jylland, og at fæsteafløsningen i den periode, der følger umiddelbart efter landboreformerne, i overvejende grad er en jysk bevægelse, således som dr. Sigurd Jensen har redegjort for det. Når bevægelsen er stærkest i Jylland, kan det også hænge sammen med, at pengeøkonomien muligvis har været mere udviklet i Vestjylland end i andre dele af landet; det ville for så vidt være ejendommeligt, som man måtte forvente, at den stigende anvendelse af penge som omsætningsmiddel og til regulering af økonomiske forpligtelser var blevet udbredt vifteformet fra rigets økonomiske centrum, København, men muligvis har Vestjylland haft kontakt med pengemarkedet i hertugdømmerne. Der må findes en eller anden forklaring på, at bevægelsen begyndte i Jylland.

¹⁾ Der bør vist stå »fæster«.

Ligesom man savner et indledningskapitel, savner man en art statusopgørelse omkring 1850, hvor forfatteren slutter, just som sidste akt i fæsteafløsningen begynder. Der findes fra denne tid statistisk materiale, der i hvert tilfælde kunne give læseren et vist indtryk. Disse bemærkninger skal ikke i første række opfattes som kritik, men som en antydning af, i hvilken retning dr. Sigurd Jensens arbejde kan give impulser til videre forskning.

Sigurd Jensens egen indsats er især den, at han følger selve overgangsprocessen. Han klarlægger på overbevisende måde, hvorledes selvejet afløses, uden at de nye gældsforpligtelser, bondestanden påtager sig, medfører en ny afhængighed af godsejerstanden eller af en anden afgrænset samfundsgruppe.

Til slut blot en enkelt bemærkning om en ofte gentaget urigtighed, som anmelderen også selv har været hildet af; det er i årene efter 1814 ikke England, der er hovedaftager af dansk korn, det er Norge (s. 81).

Troels Fink.

Kristian Hald: Vore Stednavne. Udg. af Udvalget for Folkeoplysnings Fremme. (Gads Forlag. 1950. 254 s.).

Af den lange række af fortræffelige vejledninger og mindre håndbøger, som Udvalget for Folkeoplysnings Fremme i sine velmagtsdage udsendte, fik ikke mindst Johs. Steenstrups små populære bøger om »De danske Stednavne« (1908, 2. udg. 1918) og »Mænds og Kvinders Navne i Danmark gennem Tiderne« (1918) stor og fortjent udbredelse. De har længe været udsolgte, men man har forståeligt nok ikke villet optrykke dem, da de nu må siges at være forældede. Den unge videnskabsgren, navneforskningen, som Steenstrup herhjemme var med til at bringe ind i fastere rammer, har siden da bragt så meget nyt stof frem og klarlagt så mange af de næsten talløse problemer, der har tilknytning også til nærliggende områder som arkæologi, topografi, lokalhistorie, kulturhistorie, religionshistorie osv., at der nødvendigvis måtte gives en helt ny fremstilling af emnet og de indvundne resultater. Og dette er nu sket for stednavnenes vedkommende, idet dr. Kristian Hald har givet os en tilpas stor grundbog i »Vore Stednavne«. Den er ikke større og i fremstillingen ikke mere faglig-speciel, end at enhver med interesse for emnet — det vil sige enhver med interesse for vort lands bebyggelse og historie, og det vil sige alle læsende mennesker — vil have glæde og udbytte deraf, og den er på mange steder så omfattende og grundig — med talrige nye synspunkter og landvindinger i detaljer —, at også fagfolk kan lære og belæres deraf.

Efter indledende kapitler om kilderne og stednavneforskningens historie følger centralt vigtige kapitler om stednavnes alder og de ældste stednavnegrupper fra inge-navnene til torp- og bøl-navnene, d. v. s. de store (talrigst repræsenterede) typer fra før-middelalderlig tid. I de næste kapitler behandles de »mindre« navnetyper fra middelalderen (fx. bod, køb, gård, løkke og have) samt de typer, der specielt minder om skovrydning (fx. rød, tved, slet(te), brand og mark). Derpå drøftes forholdet mellem naturnavne og (sekundære) bebyggelsesnavne og i et vigtigt kapitel endelig de usammensatte navne. Her præsenterer Hald os for en række meget gamle typer, som forskningen hidtil kun sporadisk har berørt, da de er vanskelige at tolke (afledninger på -t, -n, -s, -und, -ald(i), -stra), men som den kommende forskning formentlig vil komme til at beskæftige sig indgående med.

Hermed er den typologisk-kronologiske fremstilling bragt til ende, og der følger nu — efter gammel skik — en række kapitler, hvor andre synspunkter